

Stehags kyrkogård och begravningsplats

Regionmuseet i Skåne

Delar av Vård- och underhållsplan,
2020 Karin Hernborg

Rapport 2020:8

© Regionmuseet Skåne/Landsantikvarien i Skåne, 2020

www.regionmuseet.se

Dnr: M12.20-60-19

Text: Karin Hernborg

Foto: Karin Hernborg, om inget annat anges

Formgivning: Anna Rabow och Catherine Svensson

Granskning: Åsa Eriksson Green, Regionmuseet Skåne/Landsantikvarien i Skåne

Kartmaterial, ©Lantmäteriet, Gävle. Dnr 507-99-502

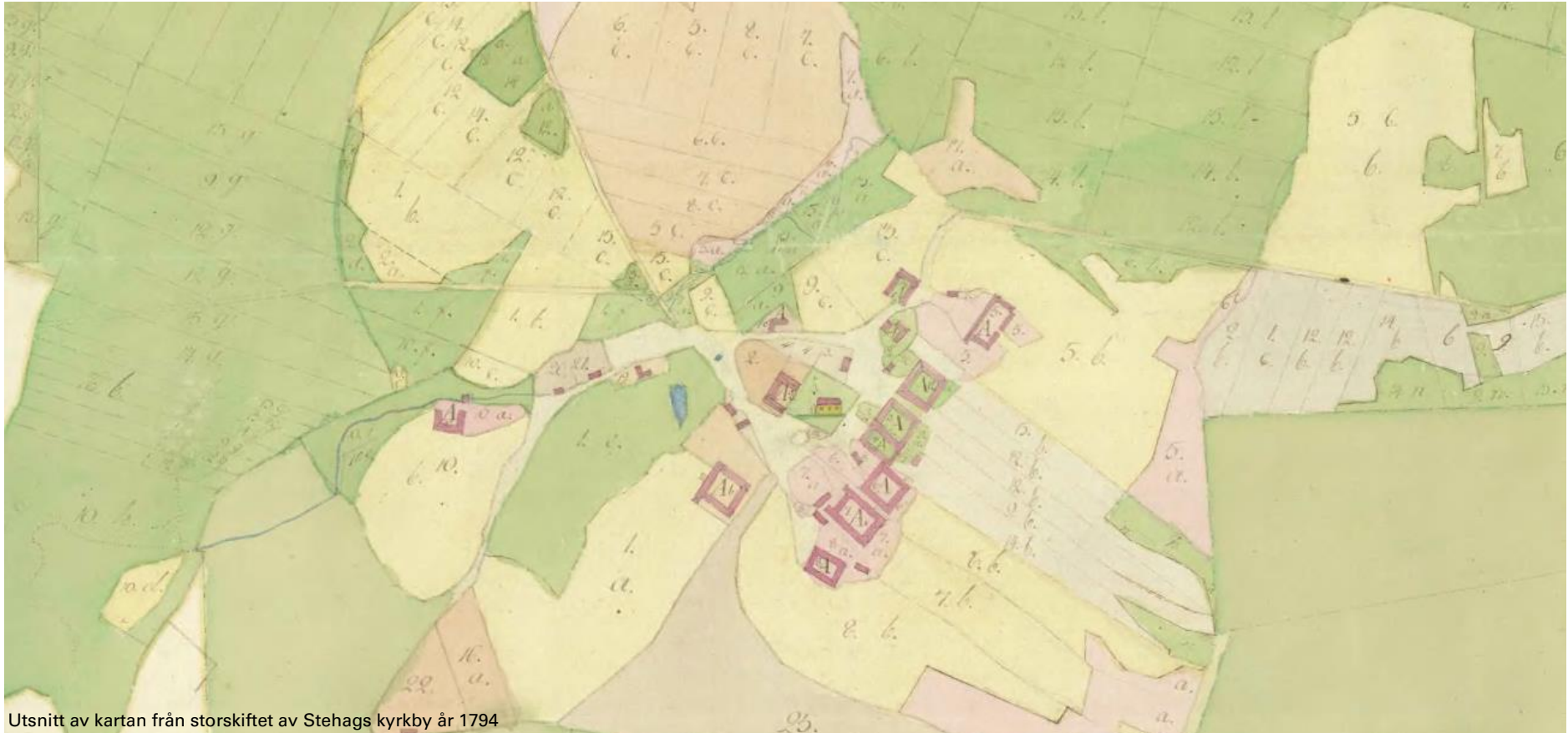
Metod

Vård- och underhållsplanen består av en kunskapsdel där kyrkogårdens historia och dess nuvarande uppbyggnad beskrivs. Historiken grundar sig på arkiv- och litteraturstudier samt annan tillgänglig litteratur, muntlig information, kartor och ritningsmaterial. Nulägesbeskrivningen omfattar både Stehags kyrkogård och begravningsplats. Eftersom de ligger avskilt från varandra och har olika ålder och karaktär är beskrivningarna konsekvent uppdelade på respektive *kyrkogården* och *begravningsplatsen*. På båda har byggnader, gångsystem, gravkvarter, gravplatser och gravvårdar samt växt- och djurliv inventerats och beskrivits.

Båda områdenas historik och de fysiska anläggningarna utgör underlag till en beskrivning av kyrkogårdens kulturhistoriska och biologiska värden. Utifrån kunskapsdelen med historik, nulägesbeskrivning samt värdebeskrivningen har vårdkrav utifrån både kulturhistoriska och biologiska värden formulerats. Vård- och underhållsplanen omfattar också en redovisning av aktuella åtgärdsbehov med åtgärdsförslag.

Stehags kyrka och delar av den gamla kyrkbyn i flygfotots förgrund. I bakgrunden syns Stehags stationssamhälle och längst bort ser man övergången mellan odlingsbygd och skogslandskap. Fotograf: Pär-Martin Hedberg, HioPhoto. Bildrättigheter: Lunds stift.

Utsnitt av kartan från storskiftet av Stehags kyrkby år 1794

Kulturhistorisk bakgrund

Kulturmiljö och fornlämningar

Stehags socken har åtminstone ett medeltida ursprung. Det tidigaste belägget för ortnamnet är från 1302 då platsen benämns *Stothaehaghae* vilket kan tolkas som *stoth-* häst och *hage* – inhägnad (Källa: Svenskt ortnamnsregister).

Socken ligger i övergångszonen mellan den öppna slättbygden i söder och väster och Skånes kuperade skogsbygd i norr. Mitt i socknen, på en utpräglad höjdrygg, ligger Stehags kyrkby på ca 80 meters höjd över havet och med Stehags kyrka centralt i byn. En dryg kilometer österut ligger Västra Ringsjön. Landskapet runt byn domineras av ett småskaligt och böljande odlingslandskap med åkrar och betesmarker som ibland avgränsas av stenmurar. Längs vägar, kring bebyggelse och utmed vattendrag växer lövträd och lummiga buskage.

Den gamla bytomten är avgränsad enligt 1837 års karta som möjlig fornlämning med beteckningen Stehag 65:1 i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister. Byn ligger också inom den särskilt värdefulla kulturmiljön *Ageröd-Bosjöklöster-Stockamöllan* i Länsstyrelsen Skånes Kulturmiljöprogram. Direkt norr om järnvägen och Västra Ringsjön angränsar ett riksintresseområde för kulturmiljön benämnt *M:37 Bosjöklöster-Stockamöllan*.

Kartan över storskiftet av byn år 1794 (se föregående sida) visar byn som den såg ut vid denna tid. Kyrkan låg mitt i byn, omgiven av ett tiotal gårdar och ett antal gatuhus. Både prästgården och klockaregården ligger kvar på sina ursprungliga lägen idag. Södra stambanan mellan Örtofta och Höör invigdes år 1858. Sedan dess har Stehags stationssamhälle etablerats och efterhand växt till en tätort som till stor del övertagit kyrkbyns roll som sockencentra.

De violetta ytorna visar förmodade fornlämningar och de blå prickarna i kartbilden är övriga kulturhistoriska lämningar. Ytan för Stehags kyrkby ses i den nedre delen av bilden. Röda ytor och prickar är registrerade fornlämningar, de flesta är från stenåldern med fyndplatsen Rönneholms mosse i norr, Fornsök, Riksantikvarieämbetet.

De kända förekomsterna av fornlämningar i trakten kring Stehags kyrkby domineras av fynd från stenåldern. Framförallt finns ett flertal stenåldersboplatser i Ringsjöns närhet som visar att landskapet har varit befolkat sedan mycket länge. Rönneholms mosse som ligger bara 1,5 km norr om kyrkbyn är en av landets rikligaste fyndplatser från jägarstenåldern.

Kyrkans historia

Under mitten av 1100-talet byggdes Stehags kyrka i den tidens typiska romanska stil med tjocka stenmurar i sandsten och med långhus, kor och en halvrund absid. Sedan dess har kyrkan byggts om, byggts till och restaurerats i flera omgångar genom århundradena, här nämns de mer omfattande.

Vid övergången mellan 1400- och 1500-talet byggdes ett vapenhus framför långhusets södra port och den halvrunda absiden i öster ersattes av en ny med kvadratisk form. Denna blev senare sakristia. Under början av 1700-talet tillkom en utbyggnad av långhuset åt väster. Murverkets tjocklekar i denna del antyder att det eventuellt har varit fundamentet till ett torn. 1778 förstörades kyrkans fönsteröppningar. 1803 byggdes ett gravkor norr om koret åt den dåvarande släkten Coyet på Rönneholms gods. År 1848 ersattes en tidigare klockstapel med ett klocktorn ovanpå vapenhuset. Fem år senare behövdes mer plats i kyrkan och långhuset byggdes ut med en korsarm mot norr, kallad nykyrkan.

Mellan 1910 och 1969 genomfördes flera mindre och större restaureringar. De berörde framförallt kyrkorummet med dess inventarier. Bland annat restaurerades kalkmålningar och predikstol, golvet sänktes till ursprunglig nivå och tidigare igenmurade fönster och den södra portalen öppnades upp igen. 1957 murades trappgavlarna om och stora delar av det nuvarande yttertaket lades om med enkupigt tegel från Börringe.

Tack vare att åtgärderna genom århundradena har gjorts varsamt och att äldre strukturer delvis återställts är många av kyrkans medeltida element bevarade, både ut- och invändigt.

Flygfoto över Stehags kyrka taget från söder år 1955 av AB flygtrafik i Bengtsfors. Bildkälla: Carlotta.

Kyrkogårdens och begravningsplatsens historia

Kyrkogården

Den äldsta kända karta som visar kyrkan och kyrkogården är den från storskiftet av byn år 1794. På kartan ser man att kyrkan låg centralt på bytomten, på en helt kvadratisk kyrkogård. Kyrkan och kyrkogården omgavs av byns gårdar, gatuhus, ängar (gröna) och åkrar (gula och ljusbruna). Kyrkogårdens avgränsning och eventuella ingångar framgår inte av kartbilden. Kyrkan är schematiskt tecknad i en stil som är återkommande på liknande kartor från denna tid.

Den skånska rekognosceringskartan från 1820 visar att byns och kyrkans disponering och kyrkogårdens form fortfarande till största delen var oförändrad vid denna tid jämfört med 1794 års storskifteskarta.

På häradskartan över Skåne som producerades under början av 1900-talet ser kyrkogården ut att vara utökad i en svag bågform åt söder. Det kan ha sin förklaring i att entréområdet från kyrkogårdens södra sida nu hade utvidgats. Fotot från 1926 här intill visar den södra sidan vid en något senare tid. Man ser grinden vid huvudentrén, med murade och putsade grindstolpar och en dubbelgrind i järnsmide. På fotot kan man också se uppvuxna träd och en antydning till en omgärdande låg stenmur och att gräset är klippt utanför kyrkogården. Norr om kyrkan där en större parkering ligger idag, fanns vid tiden för häradskartan en tomt med ett par gatuhus.

Utdrag av kartan från storskiftet av Stehags by 1794

Skånska rekognosceringskartan 1812-1820

Entrén till kyrkan från söder, foto från 1926 (beskuret) av Sigurd Curman källa: RAÄ Kulturmiljöbild

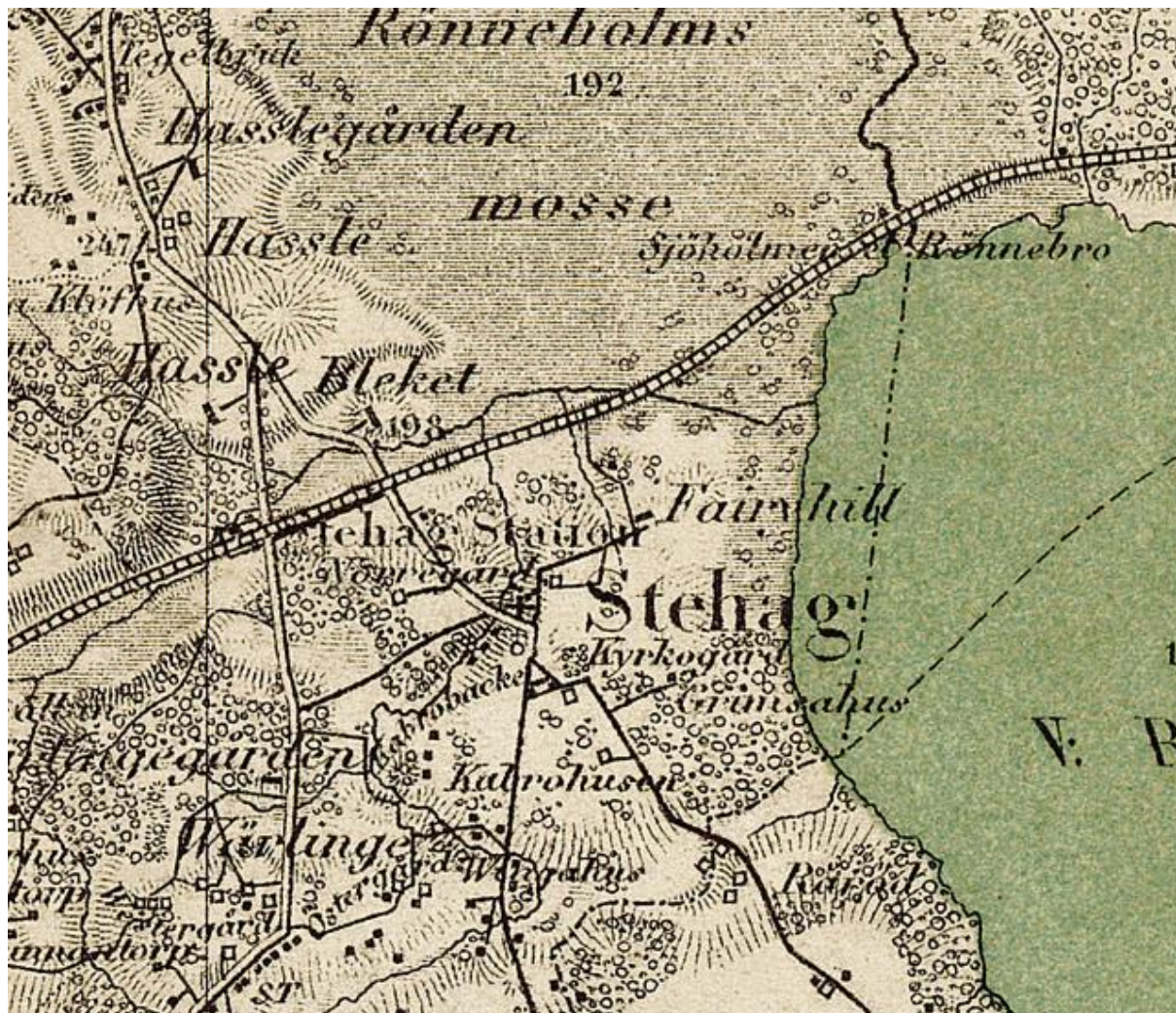

Häradskartan 1910-15

Begravningsplatsen

Begravningsplatsens historia är till viss del höjld i dunkel. Sökningar i arkiven har gett få resultat. Däremot kan de gamla kartorna ge lite ledtrådar. På den skånska rekognosceringskartan från 1812-20 (se bild på föregående sida) är begravningsplatsen inte inritad. På den senare generalstabskartan som är från år 1865 och som ses här intill finns den där, markerad av en nästan kvadratisk yta. Till ytan är den mindre än dagens begravningsplats, omgiven av trädmarkeringar och benämnd *Kyrkogård*. Enligt karta och skriftliga handlingar från Laga skiftet av Stehags kyrkby år 1837 undantogs mark för olika typer av "Samfäldt bruk". Bland annat för "Ny Begravningsplats" på den plats där dagens begravningsplats ligger. Vid samma tillfälle avgränsades också mark för skola och fattighus på andra sidan vägen, väster om begravningsplatsen. Några av begravningsplatsens äldsta gravvårdar visar gravsättningar från tiden mellan 1846 och 1861. Sammanfattningsvis kan man utifrån ovanstående någorlunda säkert ringa in tiden för anläggandet av begravningsplatsen till perioden mellan 1837 och 1846. Kyrkogårdens form och storlek på kartan kan antyda att den ursprungligen anlagts på en mindre yta än idag och därefter utökats i en eller fler etapper.

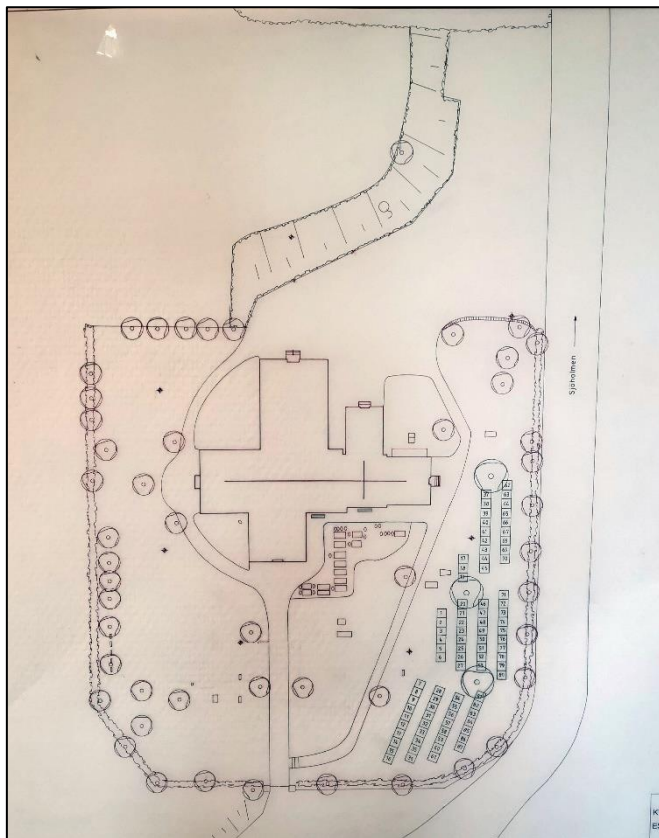
På generalstabskartan kan man också se den relativt nyanlagda järnvägen som invigdes 1858 och att stationssamhället Stehag vid tiden för kartans produktion ännu inte var etablerat.

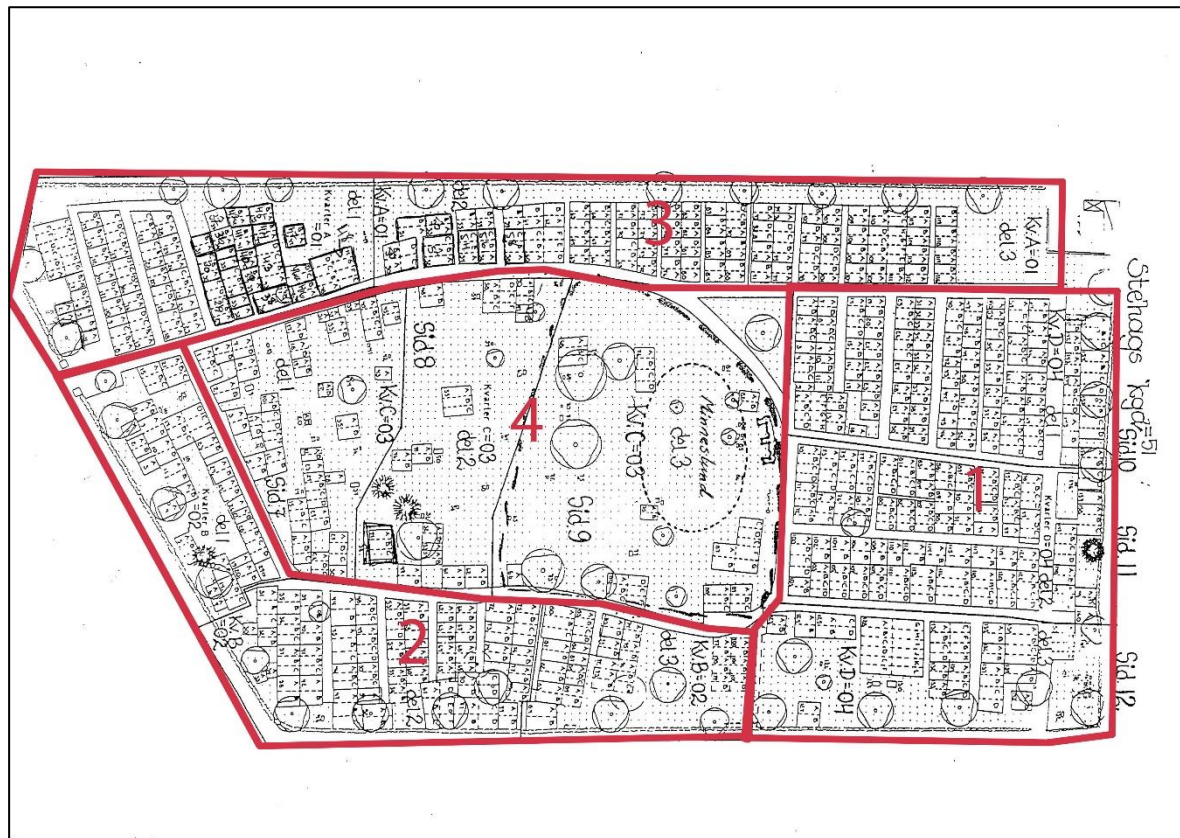
Utdrag ur generalstabskartan från 1865 med begravningsplatsen inritad, benämnd *Kyrkogård*.

Beskrivning av kyrkogården och begravningsplatsen

Karta över Stehags kyrkogård. Norr ligger uppåt i bilden.

Karta över Stehags begravningsplats med kvartersindelning och nummer. Norr ligger uppåt i bilden.

Omgivningar

Stehags kyrka med omgivande kyrkogård ligger mitt i Stehags kyrkby med prästgården och klockaregården kvar i sina ursprungliga lägen i kyrkans närhet. Begravningsplatsen ligger 400 meter söder om kyrkan, på den östra sidan om den gamla byvägen som idag är en del av landsväg nr 1314. Väster om begravningsplatsen ligger det gamla skolhuset och en handfull bostadshus som etablerades här under början av 1900-talet.

Byn och de närmsta omgivningarna ger ett idylliskt och lummigt intryck med småkuperade åker- och betesmarker, stenmurar och ett rikt inslag av lövträd. Från begravningsplatsens östra del har man utsikt mot västra Ringsjön.

Yttre begränsningar

Kyrkogården

Utmed de östra, södra och västra sidorna omges kyrkogården av en kallmurad stenmur av natursten som också fungerar som stödmur. Direkt ovanför muren växer en tät och formklippt bokhäck som är meterbred och ca 140 cm hög. Flera av träden i den omgivande trädkransen på kyrkogården står med nedre delen av stammen helt eller delvis omgiven av häcken. I kyrkogårdens sydöstra hörn finns en bred öppning i häcken. Anledningen ska enligt muntlig uppgift vara att det inte går att klippa häckens utsida på ett säkert sätt på grund av den direkta närheten till en vägkurva med begränsad sikt. Norr om kyrkan upphör häcken och muren i en 30 meter bred öppning. Här finns istället en gruslagd yta som hänger samman med parkeringen norr om kyrkan. Bokhäcken runt kyrkogården är förlängd utmed parkeringens västra långsida.

Huvudentrén till kyrkogården har en sittplats väster om grinden. Här syns också delar av den stödmur och bokhäck som omger större delen av kyrkogården.

Här är häcken något lägre och smalare än runt kyrkan. På en ca 30 meter lång sträcka utmed parkeringens västra långsida är den planterad i en sicksackform. På parkeringens östra långsida står en rad av svartmålade gjutjärnsstolpar utmed landsvägen med cirka 1,5 meters avstånd på ömse sidor om infarten till parkeringen. Mellan stolparna hänger en svartmålad järnkedja och på var sin sida om infarten växer två unga skogslönnar.

Begravningsplatsen

Liksom kyrkogården omges begravningsplatsen av en låg och kallmurad stenmur av natursten. Muren är både en avgränsning mot omgivande vägar och åkermark och fungerar också till vissa delar som stödmur. Ovanför muren växer en häck av lönn och

sykomorlönns med höjd på mellan 110 och 140 cm. I häcken finns ett varierat inslag av syren, alm, liguster, ask, hagtorn, snöbär, oxel, krusbär, rönn och bok varav det mesta sannolikt är självföryngrat.

Utöver häcken omges begravningsplatsen av ett högt Gunnebostängsel. Syftet med det är framförallt att hålla rådjur och annat större vilt utanför kyrkogården. Utmed västra och norra sidan står stängslet på insidan av häcken och utmed åkern i öster på utsidan. På södra kortsidan står stängslet i utkanten av de gräsytor som omger ekonomibyggnad och grusplan.

Huvudentrén till Stehags begravningsplats.

Grindar och ingångar

Kyrkogården

Huvudentrén till kyrkogården ligger mitt på den södra sidan. På ömse sidor om en bred öppning i avenbokshäcken står här två murade och vitputsade, kvadratiske pelare. De är två meter höga och avtäckta av decimetertjocka sandstensskivor. På toppen av varje pelare finns en belysning i form av fyrsidiga lykt-hus. På pelarna hänger en svartmålad dubbelgrind av järn. Grindbladen har lodräta spjälor och är strax ovanför mitten uppdelade i en nedre och en övre sektion. Mellan spjälorna har varje sektion dekorationer i järnsmide i både över- och nederkanten.

Begravningsplatsen

Huvudentrén till begravningsplatsen ligger på den västra kortsidan. Här finns en tredelad järngrind mellan två kvadratiske stenpelare. Pelarna är meterbredda, två meter höga och murade av stenblock i kvartsit. De avslutas uppåt av ett sadeltak av enkupigt, rött tegel med lutning inåt och utåt från kyrkogården. Grinden som är i svartmålat järn är uppdelad i tre lika stora sektioner. Varje del är i form av en kvadratisk ram med sju lodräta ribbor. Varannan ribba är i den övre delen utformad som ett kors med fyra små strålar från korsets mitt. I grinden kan antingen en sektion användas som gånggrind eller alla tre öppnas upp för inkör-sel.

Nästan längst upp i kyrkogårdens sydöstra hörn finns en ingång med en dubbelgrind vid en grusad yta utmed landsvägen. Grindstolparna är gjutna i betong,

har avfasade kanter, en pyramidformad topp och en geometrisk dekor i jugendstil längst upp. Den svartmålade järngrinden har exakt samma utformning som huvudingångens tre sektioner men här med två kvadratiske grindblad.

Vid infarten till begravningsplatsens ekonomi-byggnad och en mindre grusplan längst i öster finns en dubbelgrind i det Gunnebostängsel som omger kyrkogården.

Gångar och strukturer

Kyrkogården

Från kyrkogårdens ingång i söder leder en bred grusgång rakt fram mot vapenhusets port. Vid vapenhuset delar den sig och leder åt båda håll runt kyrkan och sedan vidare ner till parkeringen på kyrkans baksida. På kyrkans gavel i väster finns ytterligare en ingång. Från denna och ner mot parkeringen leder en grusgång som är stensatt med gatsten i mitten av tillgäng-lighetsskäl.

Direkt till höger innanför grinden i kyrkogårdens huvudentré finns en trappa av fyra stenblock. Den leder upp till en smal grusgång som via kyrkogårdens nyare urngravplatser leder vidare till parkeringen norr om kyrkan. På högra sidan av trappan står en ledstång i metall. Stenblocken ser ut att vara rester av gravhällar av sandsten, i det nedersta trappsteget finns en in-skriftion av en eller fler bokstäver.

Alla gångar och övriga grusade ytor, inklusive par-keringarna, är enhetligt belagda med ljusgrå singel av kvartsit. Beläggningen på parkeringen i norr är något finkornigare än den på gångarna.

Stensatt gång och belysning på väg mot ingången till kyrkan. Parkeringen norr om kyrkan i bakgrunden.

Servicestation vid grinden i det sydöstra hörnet av begravningsplatsen

Begravningsplatsen

På begravningsplatsen finns ett system av breda gångar. I den västra delen utgörs det av den gång som helt omger begravningsplatsens centrala, parkliknande del. I öster delas gångsystemet upp i tre delar som delar upp kvarter 4 i tre sektioner. I de olika kvarteren finns smala gångar mellan flera av raderna av gravplatser. Gångarna är belagda med samma typ av ljusa singel som på kyrkogården.

Belysning och servicestationer

Kyrkogården

Utmed kyrkogårdens grusgångar och vid parkeringen finns totalt tolv svartmålade lyktstolpar av metall med fyrsidiga lykthus. Låga lampor med samma typ av lykthus står på vardera pelaren vid huvudingången.

Över portarna till vapenhuset och sakristian sitter vägglampor av liknande modell.

På kyrkans nordöstra sida finns soptunnor för komposterbart och brännbart avfall.

Begravningsplatsen

På begravningsplatsen saknas belysning förutom på servicebyggnaden där det sitter en vägglampa över var och en av husets tre dörrar.

På begravningsplatsen finns flera servicestationer. Den största ligger direkt till höger innanför huvudingången. Här finns en informationstavla, vattenpost med vattenkanna, hållare för vaser, ett ställ med diverse redskap, lövkorg samt soptunnor för både komposterbart och brännbart avfall. Innanför grinden i det sydöstra hörnet av begravningsplatsen finns ytterligare en servicestation. Här står ingen

informationstavla men för övrigt finns samma utrustning som vid huvudingången. I det nordöstra hörnet av kvarter 4 finns en vattenpost med vattenkanna, lövkorg och soptunnor för både brännbart och kompost. På ytterligare två platser inom begravningsplatsen finns vattenposter med vattenkannor.

Parkeringsplatser

Kyrkogården

Framför huvudingången i söder finns en parkeringsyta med plats för några få bilar. Norr om kyrkan ligger en betydligt större parkering med plats för ett tjugotal fordon.

Ekonomibyggnaden vid begravningsplatsen.

Begravningsplatsen, flygbild från 1975.

Nutida satellitbild, källa: Lantmäteriet.

Begravningsplatsen

Möjligheterna att parkera vid begravningsplatsen är begränsad. Utanför huvudingången finns plats att stå utmed vägen för ca tre bilar. Vid den sydöstra delen av kyrkogården kan ett par bilar få plats utmed vägen direkt utanför häcken: På vändplanen vid servicehuset finns tillgång att parkera en handfull bilar när grunden är öppen.

Byggnader

Kyrkogården

På kyrkogården finns inga byggnader utöver kyrkan.

Begravningsplatsen

Direkt utanför begravningsplatsens östra kortsida ligger en rektangulär ekonomibyggnad för vaktmästeriet. Den är uppförd 2001 och har en yta av ca 80 m². Fasaden är av rödfärgad puts och byggnaden har ett svagt sluttande pulpettak belagt med plåt. I

ekonomibyggnadens västra del finns en uppvärmd toalett som är öppen för allmänheten.

Träd

Kyrkogården

Kyrkogården omges på tre sidor av en trädkrans dominerad av ask, skogslönn och avenbok men också med inslag av bok, rödbok, björk och oxel. På några ställen finns det luckor i trädkransen efter utgångna träd. Norr om kyrkan bryts kransen upp i en 30m bred öppning där det istället finns en grusplan som hänger ihop med den norra parkeringen. Sannolikt har det funnits en trädrad även här, utmed den linje som skapade den ursprungliga kvadratiska formen av kyrkogården. Träden kan ha avverkats i samband med anläggandet av parkeringen. Vid parkeringens norra kortsida står en äldre och ett par yngre askar och även en bred högstubbe efter en storvuxen ask. På den västra långsidan växer ytterligare en yngre ask.

Flertalet av kyrkogårdens träd är gamla och grova och har mycket höga naturvärden vilket beskrivs närmare i kapitlet om biologiska värden.

Begravningsplatsen

På begravningsplatsen finns ett trettiotal träd varav flera är äldre ädellövträd av ask, bok, skogslönn och lind. De flesta träden står i områdets centrala och södra delar. I begravningsplatsens centrala och gräsklädda parti växer flera grova och vidkroniga bokar och askar. Enligt ett flygfoto från 1975 omgavs hela begravningsplatsen vid denna tid av en trädkrans. Idag finns möjligtvis några få rester av trädkransen kvar i form av enstaka träd som kan stå kvar utmed den södra långsidan där det idag växer en mer fri plantering av flera olika lövträd.

Merparten av begravningsplatsens träd är gamla och grova och har mycket höga naturvärden vilket beskrivs närmare i kapitlet om biologiska värden

Plantering av röda och rosa pioner på begravningsplatsen.

Häckar

Kyrkogården

Kyrkogården omges av en ca 140 cm hög bokhäck förutom i ett ca 30 meter öppet parti norr om kyrkan. Häcken är förlängd i väster där den inramar den västra långsidan av parkeringen norr om kyrkan. Här är den delvis planterad i sicksackform. Direkt väster om huvudentrén i söder finns en liten sittplats med blomsterplanteringar som delvis är omgärdad av en låg och formklippt häck av liguster (foto sid 15).

Begravningsplatsen

Förutom en helt omgärdande häck av skogslönn och sykomorlönn kring hela begravningsplatsen finns det låga buxbomshäckar kring flertalet av gravplatserna. Utmed den östra sidan av minneslunden växer en meterhög häck av avenbok.

Kärleksört vid kyrkogårdens romanska gravvårdar.

Planteringar

Kyrkogården

På kyrkogårdens öppna gräsytor finns enstaka fristående och friväxande buskar av, syren, tuja, lagerhägg och sibirisk ärtbuske. Väster om häcken vid parkeringsplatsen norr om kyrkan finns en bit mark som ägs av församlingen. Här växer både fläder och vresros. Vid de romanska gravhällarna på kyrkans sydöstra sidan står en rad med daggrösor och vid kyrkväggen några exemplar av röda och rosa rosor av okänd sort. Vid gravhällarna finns även ett bestånd av ormbunken träjon, pioner och flera ruggar av kärleksört.

På de yngre urngravplatserna på kyrkogårdens sydöstra del finns planteringar av vedväxter som buxbom, murgröna, hortensia, en och ädelcypress. Här finns också rikligt med planteringar av blommande växter. Av perenna växter förekommer bland annat

Planteringarna på en av begravningsplatsens gravplatser har förutom buxbomshäcken fått växa fritt, ett speciellt inslag som tillför både upplevelse- och naturvärden.

alunrot, kärleksört, vintergröna, myskmadra, liljekonvalj, blåsippa och ljung. Av sommarväxter fanns 2019 framförallt begonia, tagetes, höstglöd, silvrek och fuchsia.

Begravningsplatsen

På flera av gravplatserna finns planteringar av vintergröna buskar som tuja, cypress, idegran, sockertoppsgran, en, rhododendron, buxbom och tall. På de flesta gravplatserna är buskarna planterade i par på ömse sidor om gravvårdarna. Flera av dem är formklippta, framförallt gäller det idegran, tuja och cypress. På några gravplatser har friväxande buskar växt sig höga

och några av dem har uppnått nästan trädliknande dimensioner.

Flera av gravplatserna pryds av perenner samt lök- och knölväxter av olika slag. De som noterades i denna inventering under sommaren 2019 var: kärleksört, pioner, lavendel, lammöron, kaukasisk förgätmigej, stjärnflocka, akleja, trädgårdsnejlika, aster, vårljung, jättedaggkäpa, hosta, julros, lungört, kattmynta, mossfloxx, alunrot, stäppsalia, daglilja, stor blåklocka, bergklint, tovsippa, backsippa, gullviva, stjärnklocka, blåsippa, trift, liljekonvalj kejsarkrona, raggträjon, vin tergröna, stor blåklocka och flera olika sorters nävor. Av blommande buskar noterades rosor, hortensia och vidjehortensia. Av sommarväxter fanns flitiga lisa, pensé, silverek, begonia, pelargon, aster, tagetes, lobelia, petunia och prästkrage.

Växt- och djurliv på kyrkogården och begravningsplatsen

Stehags kyrkogård och begravningsplats ligger i en äldre bymiljö där det finns en variation av både planterad och vild vegetation. Utöver kyrkogården, begravningsplatsen och byns trädgårdar finns i de närmsta omgivningarna också vattendrag, träddungar, alléer, mägerhålör och flera permanenta gräsytor. Allt detta skapar förutsättningar för många olika arter av vilda växter och djur. Här ska man inte heller underskatta inslag av ”skräpmiljöer” som vedupplag, jord- och stenhögar som kan vara viktiga livsrum för olika organismer. Alla dessa miljöer bidrar till det man kan kalla landskapets gröna infrastruktur där många olika arter kan hitta en plats att leva på och där de kan ha utbyte av varandra. Landskapet som omger byn är däremot till stora delar dominerat av odlad mark. Där är det svårare för vilda växter och djur att

Både trädgårds- och parksnäcka uppehåller sig gärna på gravstenarna där de kan beta alger. På bilden syns olika färgvarianter av parksnäcka. Den har en mörk mynningsläpp till skillnad från trädgårdssnäckan som har en ljus.

leva och förflytta sig. Därför har Stehags kyrkby med kyrkogård och begravningsplats en viktig roll för växt- och djurlivet. I bylandskapet har det också funnits en lång kontinuitet av träd och naturtyper kopplade till mänsklig verksamhet. Slätterängarna och betesmarkerna finns inte längre kvar men djur och växter som frodades i det gamla odlingslandskapet kan ändå ha klarat att överleva i de naturmiljöer som finns kvar i byn och i landskapet runtomkring.

Vilda växter

På välskötta kyrkogårdar och begravningsplatser, som dem i Stehag, är förekomsten av vilda kärlväxter begränsad. På de klippta gräsytor som finns på båda platserna förekommer dock både prästkrage, rölleka, revsmörblomma, brunört, rotfibbla käringtand och tusensköna. Här finns däremot goda förutsättningar för ovanligare mossor och lavar. Kyrkogårdens och begravningsplatsens äldre träd liksom murar, gravvårdar och steninramningar bidrar med en rik variation

av olika strukturer för mossor och lavar. Kalkrika underlag är särskilt betydelsefulla liksom äldre ädellövträd som ask, lönn, bok och avenbok. På flera av kyrkogårdens och begravningsplatsens äldre lövträd växer allélav, kyrkogårdslav och guldlockmossa. De är alla karaktärsarter för äldre ädellövträd i öppna miljöer. De indikerar också att det kan finnas fler och sällsynta moss- och lavararter.

Djurliv

På kyrkogården finns en variation av livsmiljöer för olika typer av djur, stora som små. De äldre lövträden är särskilt viktiga. Flera av dem har skrymslen, vrår och håligheter i stammen. Håligheterna bildas när svampsporer får fäste och börjar växa på ved som blottlagts vid till exempel grenbrott. Veden bryts ner och vedlevande insekter fortsätter att finfördela materialet. Det bildar efterhand mulm, en kompostliknande massa. Hålträd är en bristvara idag eftersom äldre träd sällan tillåts stå kvar livet ut. Ett flertal

På de gamla trädens bark växer bland annat allélav (överst i bilden) och kyrkogårdslav, i grågrönt med bruna fruktkroppar (apothecier).

Utmed kyrkogårdens östra sida står en rad av askar och lönnar med riklig påväxt av mossor och lavar. Trädet närmast i bild har också en stamhålighet. Alla dessa träd har mycket höga naturvärden.

hotade insektsarter av framförallt skalbaggar är helt beroende av stamhåligheter med mulm. Träd med skrymslen och håligheter är också viktiga som bo- och viloplatser för olika fågelarter och fladdermöss. Fladdermöss kan också hitta föda kring trädens grenverk och söker sig ibland till byggnader för vila och övervintring.

Kyrkogården och begravningsplatsen används av både häckande, flyttande och övervintrande fåglar. Här kan de vila, bygga bo och hitta föda. Fågelarter som noterades vid besök i juni och september i inventeringen var på begravningsplatsen: koltrast, bofink, sånglärka, gransångare, sädesärta, ringduva, kråka och trädgårdssångare. På kyrkogården var det något färre,

nämligen koltrast, svarthätta, gråsparv, kråka och sädesärta. Fler än de fågelarter som observerats rör sig och häckar säkerligen på kyrkogården. Småfåglar, trastar och kråkfåglar kan hitta många lämpliga platser för sina bon i trädkronor eller buskar. Vintergröna buskar har en särskild betydelse under vinterhalvåret då de fungerar som skydd för både fåglar och andra djur.

Sniglar och snäckor av olika slag är vanliga på kyrkogårdar. Trädgårds- och parksnäcka är lätta att hitta på gravstenarna där de betar alger. Små däggdjur som igelkott, ekorre och mindre gnagare kan vara besökare på Stehags kyrkogård och begravningsplats. Även grod- och kräldjur som padda, mindre

vattensalamander och skogsödlar skulle kunna trivas och övervintra här. I komposter finns goda möjligheter för flera olika djurarter att övervintra.

Gravplatser med blommande växter besöks flitigt av pollinatörer som vildbin, blomflugor och fjärilar. Förutom en varierad vegetation drar vindskyddade ytor och den lagrade värmen i gravvårdar, murar och grusgångar drar också till sig många insekter.

Genom olika åtgärder och hänsyn kan man ta väl hand om kyrkogårdens växt- och djurliv. Träden, blommorna och djuren är en viktig del av besökarens upplevelse av kyrkogården och begravningsplatsen. Ett myllrande liv kan bidra till tröst i sorgen.

Kvartersbeskrivning

Kyrkogården

På kyrkogården finns det ingen kvartersindelning, den beskrivs här istället utifrån tre delområden.

Östra delen - nya urngravplatser

Utmed kyrkogårdens östra sida finns ett parti som avgränsas av en grusgång i väster och av kyrkogårdens trädkrans och en bokhäck i öster. På områdets öppna gräsyta finns sammanlagt 87 urngravplatser som avsatts i sen tid. För närvarande är ca en tredjedel av dem ianspråktaga med gravsättningar under 1900-talets andra hälft och framåt. Vid gravplatserna finns mindre planteringsytor. På de flesta av dessa finns blommande växter och på en del också mindre buskar eller murgröna. Gravvårdarna är låga, stående och av granit i olika färgvarianter. Deras form är antingen rektangulär eller asymmetrisk. Flera har dekorationer av fåglar, träd eller andra växter, några av kors eller stjärnor. På några av gravvårdarna finns titlar enligt gammal tradition.

I området finns också några få äldre gravvårdar av kalk- eller sandsten. En är en mindre, stående gravvård och tre är gravhällar som ligger i öst-västlig riktning.

Sydvästra delen – äldre gravvårdar

I gräsytan i den sydvästra delen av kyrkogården står ett tiotal äldre gravvårdar. De flesta är från början/mitten av 1800-talet, av kalk- eller sandsten och i nyklassicistisk stil. Här finns även två runda romanska gravvårdar som sannolikt flankerat (eller flankerar?) en liggande gravhäll. I gräsytan ligger också vad som ser ut att vara ett fragment av en gravhäll.

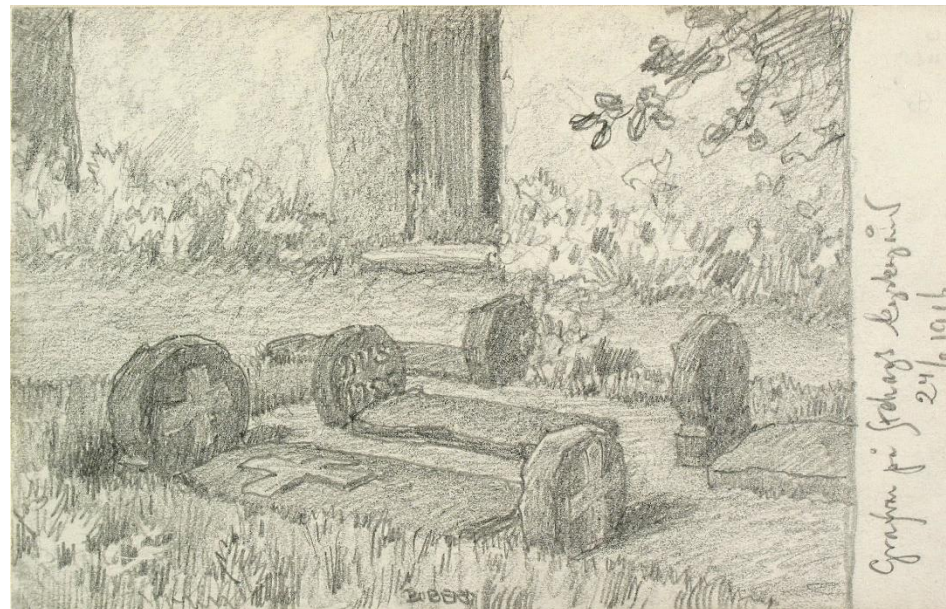
Urngravplatser på kyrkogårdens östra sida.

Äldre gravvårdar på kyrkogårdens sydvästra del

Romanska gravhällar vid början av 1900-talet, foto Monica Rydbeck. Källa: Kulturmiljöbild.

Skiss, tecknad av Ferdinand Boberg den 24/8 1916. Källa: Digitalt museum

Romanska gravhällar vid kyrkan

Direkt öster om ingången på kyrkans södra sida ligger 14 romanska gravhällar av sandsten varav flera har stående runda gravvårdar på kortsidorna. Alla hällarna ligger i öst-västlig riktning. I en bok av Mårten Sjöbäck (se referenslista) skriver han: *"I samband med en restaurering 1915 tillvaratogs några av 1100-talets romanska gravvårdsformer, av vilka flera ordnats utanför vapenhuset"* och vidare *"gravformen har fortlevat i Ringsjöträkten ännu vid övergången mellan 1700- och 1800-talen."* Om gravhällarna ligger på sina ursprungliga platser är oklart.

På övriga gräsytor på den östra delen av kyrkogården finns ytterligare fyra gravhällar av samma format varav minst en är av yngre ålder än de romanska.

Romanska gravhällar framför kyrkans södra sida i september 2019.

Begravningsplatsen

Kvarter 1

Kvarteret ligger utmed begravningsplatsens hela norra långsida. Utmed den södra sidan avgränsas det av en bred gång och i norr av begravningsplatsens yttre häck. Innanför häcken i norr liksom i den västra och östra delen av kvarteret finns öppna gräsytor.

De flesta av gravplatserna i kvarteret omges av buxbomshäckar, har en grusbeläggning och ligger i dubbla rader i nordsydlig riktning, åtskilda av smala grusgångar. På några av dem avgränsar buxbomshäckar eller stenramar planteringsytor framför gravvårdarna. I kvarterets mitt finns en smalare del med några större gravplatser som ligger med den främre kortsidan vänd mot gången i söder. Förutom på dessa platser är de flesta av gravvårdarna placerade i nordsydlig riktning och står i rygg mot varandra i de dubbla raderna.

Förutom alla buxbomshäckarna är det gröna inslaget i kvarteret vintergröna buskar som tuja, idegran och cypress som är planterade i par på ett 15-tal gravplatser. Majoriteten av dem är formklippta. På en gravplats finns också en rygghäck av tuja. I den västra delen växer flera äldre träd varav ett är en stor blodbok som bidrar till huvudintrycket av begravningsplatsens västra del.

På en större gravplats i den smalare delen står en hängbjörk tillsammans med flera vintergröna buskar som fått växa fritt och högt under en längre tid (se foto sid. 19). Gravplatsen omges av en klippt buxbomshäck vilket bidrar till att skapa ett vårdat intryck på denna speciella gravplats som är ett värdefullt inslag på begravningsplatsen.

Kvarter 1, fotot taget mot väster en bit upp i kvarteret, gräsytan i kvarter 3 syns till vänster om gången.

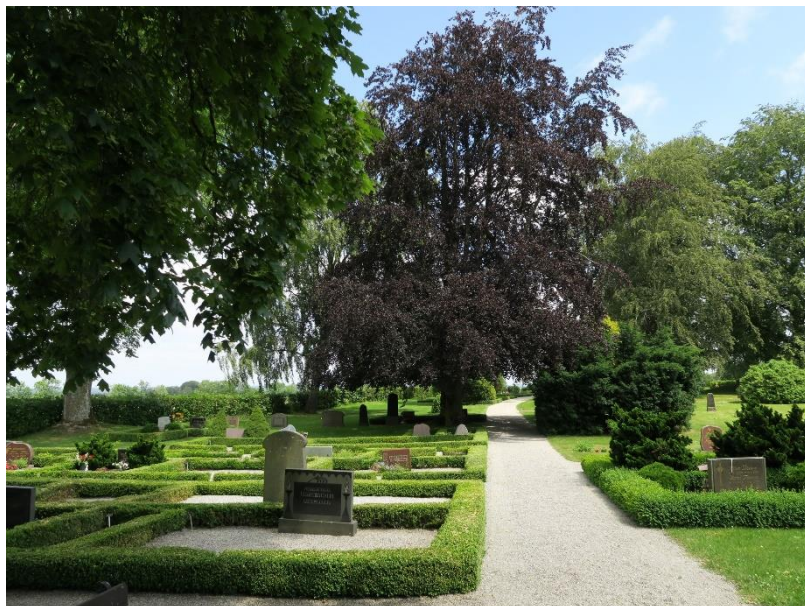
Planteringar av blommande växter förekommer i hela kvarteret men framförallt på de yngre gravplatserna varav de flesta ligger i den östra och mittersta delen av kvarteret.

Merparten av gravvårdarna i kvarteret är stående, låga och breda och av granit i olika färgvarianter där de grå och röda är de vanligast förekommande. De flesta gravvårdarna har ett rakt krön och en enkel dekoration av ett kors eller en stjärna. Här finns också några inslag av en senare typ av gravvårdar med en asymmetrisk form och dekor. Gravvårdarna och gravsättningarna på denna del av begravningsplatsen är framförallt från mitten av 1900-talet och framåt. I den västra delen av kvarteret finns ett inslag av ett antal äldre gravvårdar varav de flesta är fristående i

öppna gräsytor där gravplatserna sannolikt har avvecklats. I två dubbelrader av anordnade gravplatser med grus och buxbomshäckar som ligger längst i väster finns ett stort inslag av gravplatser som inte är ianspråktaga och som saknar planteringar.

Kvarter 2

Detta kvarter är liksom kvarter 1 smalt och långsträckt. Det ligger utmed merparten av den västra kortsidan och drygt halva den södra långsidan av begravningsplatsen. I norr avgränsas kvarteret av den gång som löpet runt det centrala kvarter nummer 3. Den västra delen av kvarteret består till största delen av en öppen gräsyta. I gräsytan finns ett tiotal grusbelagda gravplatser med omgivande buxbomshäckar.

Kvarter 1 till vänster om gången. Fotot är taget mot öster.

De ligger mer eller mindre fritt ifrån varandra och på alla finns gravvårdar. I gräsytan står också ett mindre antal fristående gravvårdar.

Kvarterets södra del består till större delen av fem dubbla rader av gravplatser som ligger i nordsydlig riktning och i rygg mot varandra. Mellan de dubbla raderna finns smala grusgångar. Några gravplatser är avvecklade och har ersatts av gräsytor. I dessa står gravvårdarna i flera fall kvar. Kvarterets östligaste del består till hela sin yta av gräs. Utmed häcken i begravningsplatsens yttergräns i söder står i denna östra del en rad av äldre gravvårdar.

När det gäller växtinslaget i detta kvarter finns det utöver buxbomshäckar och planteringar av blommande växter även buskar och träd. I den västra delen av kvarteret växer en mindre hängbjörk på en av

Kvarter 2, fotot är taget mot öster ifrån begravningsplatsens sydvästra hörn.

gravplatserna. Både på och utanför gravplatserna finns här också flera inslag av friväxande vintergröna buskar av tuja, ädelcypress, buxbom och rhododendron. På den södra delens gravplatser finns också olika vintergröna buskar. I regel står de i par på ömse sidor om gravvårdarna. Flera av dem är formklippta. Utmed kvarterets södra yttergräns står sju lövträd av olika slag på olika avstånd ifrån varandra. De är alla äldre och högvuxna.

Merparten av gravvårdarna i detta kvarter är från början av 1900-talet och framåt och i en variation av stilar. Bland de äldre finns flera högresta gravvårdar av granit eller diabas. Några av dem är grovhuggna, av granit och i bautastensliknande stil. Andra är blankpolerade vårdar av diabas på höga socklar och i form och stil av obelisker. Flera av de höga

gravvårdarna står på familjegravar med anknytning till lantbruket. Majoriteten av kvarterets gravvårdar är dock låga och breda. Flera av dem är av diabas och andra av grå eller röd granit. Här finns också enstaka inslag av gravkar, en äldre vård av natursten och en gravplats som omgärdas av ett gravstaket.

Den sydvästra delen av kvarter 3 sett från öster. Till vänster om gången på bilden ligger kvarter 2.

Kvarter 3

Kvarter 3 utgör den centrala delen av begravningsplatsen, det är också den del som bidrar mest till platsens speciella och parkliknande karaktär. Kvarteret som har en oval form, långsträckt i östvästlig riktning, domineras av en öppen gräsyta och omges helt av en bred grusgång. I kvarteret finns flera äldre och grovstammiga lövträd med mycket höga naturvärden. En bit öster om kvarterets centrum står tre mäktiga bokar och i deras närhet finns en låg och gräsklädd kulle som kan vara medvetet skapad att liknas vid en gravkulle.

I de västra delarna av kvarteret finns en koncentration av ett dussin gravplatser i den öppna gräsytan. De ligger något oregelbundet och separat ifrån varandra. Gravplatserna är alla grustäckta och omgivna av buxbomshäckar. I kvarteret i övrigt finns ytterligare några få anlagda gravplatser varav en är omgiven av en stenram istället för buxbomshäck. I övrigt står ett flertal gravvårdar fritt i gräsytan, relativt jämnt och glest utspritt över hela kvarteret.

Gravvårdarna i kvarteret är överlag något äldre än i övriga delar av begravningsplatsen, det vill säga från sent 1800-tal och framåt. Det övergripande intrycket

är att flera av de fristående gravvårdarna är av mindre storlek, smala och höga. Flera av de äldsta gravvårdarna från slutet av 1800-talet är av kalk- och sandsten. Majoriteten är dock från 1900-talets första hälft och tillverkade av granit och diabas. I uppsättningen av olika gravvårdar finns också några av natursten.

Längst i öster ligger begravningsplatsens minneslund med en sittplats och en stensatt rundel med en ljus- och blombärare i smidesjärn. I rundeln växer marktäckande vintergröna och penningört och sittplatsen inramas av en häck av avenbok.

Minneslund i den östra delen av kvarter 3.

Gamla bokträd vid en konstgjord gravkulle i kvarter 3.

Informationsskylt vid begravningsplatsens minneslund.

Kvarter 4

Detta kvarter utgör den mest formella och enhetliga delen av begravningsplatsen. Merparten av gravplatserna ligger här i tre rektangulära sektioner med långsidorna i östvästlig riktning. De omges alla av breda grusgångar. I den allra östligaste delen av kvarteret, mellan en nordsydlig grusgång och kyrkogårdens yttre häck finns en långsmal del med en rad av gravplatser. De flesta gravplatserna i den nordligaste sektionen ligger i dubbla rader i nordsydlig riktning med gravvårdarna stående i rygg mot varandra. I den mellersta sektionen är gravplatserna genomgående något större och flera av dem är långsmala med kortsidorna vända åt norr eller söder. Precis som på övriga delar av begravningsplatsen är de anlagda gravplatserna i detta kvarter grustäckta och omges av buxbomshäckar. På flera gravplatser finns planteringsytor kring gravvården avgränsade av buxbomshäckar eller stenramar. I små och större partier i kvarteret finns gräsytor där gravplatser avvecklats eller kanske aldrig varit anlagda. Sektionen längst i söder består till större delen av gräs med flera fristående gravvårdar. Här har gravplatserna sannolikt avvecklats genom åren. I de två södra sektionerna av kvarteret är de flesta gravplatserna större och flera av dem är familjegravar. Här finns också en stor variation när det gäller typen av gravvårdar. Ett märkbart inslag är flera högresta gravvårdar och andra med påkostade och skulpterade dekorationer. På ett par gravplatser finns stenramar varav en med järnstaket. I sektionen längst i söder finns flera gravvårdar från tiden kring sekelskiftet 1800-1900 varav några har koppling till präster i Stehags och deras familjer. I den allra sydöstligaste delen av kvarteret står begravningsplatsens allra äldsta gravvårdar (se beskrivning i bilaga 1). I kvarterets

Den södra delen av kvarter 4. Fotot taget från öster.

nordligaste sektion är gravvårdarna till stor del resta från tiden kring 1900-talets mitt och framåt. De flesta är låga, breda och av diabas eller av granit i grå och röda färgvarianter. På flera av de yngre gravvårdarna har man hållit fast vid traditionen att ange yrkestitlar. Det gröna inslaget i kvarteret består förutom av flera gräsytor och alla buxbomshäckar även av olika vintergöna buskar som tuja, ädelcypress och idegran. De står ofta planterade i par på gravplatserna. Flera av dem har stått länge sin plats och vuxit sig höga och i ett fall nästan trädliknande. På flera gravplatser finns rikliga planteringar av blommande växter som rosor, pioner, kärleksört och flera andra sorter.

Blomster- och buskplanteringar, kvarter 4.

Begravningsplatsen – titlar som talar

Ett besök på begravningsplatsen i Stehag kan förutom att ge en kultur- och naturupplevelse också väcka tankar och frågor om människor som levt och arbetat i trakten.

På begravningsplatsen noterades alla förekommande titlar vid inventeringen i samband med denna plan. Mest uppenbart när man tittar på resultatet är att titlar kopplade till lantbruket (lantbrukare, hemmansägare, åbo, lantarbetare och ladufogde) dominerar med 68 av totalt 178 dokumenterade titlar. Flera titlar är också indirekt knutna till traktens lantbruk såsom kvarnägare, mjölnare och kreaturshandlare. Flera av de kvinnor med den något anonyma titeln ”Hustrun” är också hemmahörande på socknens lantbruk. Resterande uppsättning av titlar kan också upplevas som både tankvärd och intresseväckande; Kunde man livnära sig på fiske i Ringsjön? Vad gjorde vågmästaren, tvättmästaren och prokuristen? Vilket distrikt hade distriktsbarnmorskan? Var bodde husägaren och var jobbade stenarbetaren?

Titlar på gravvårdarna på Stehags begravningsplats. Antal förekomster av varje titel anges inom parentes utom för dem som bara förekommer på en gravvård.

Titlarna återges med sin ursprungliga stavning.

Lantbrukare (54)	Slagtarmästare
Hustrun (38)	Toffelmakare
Smedmästare (8)	Bagarmästare
Byggmästare (6)	Kreaturshandlare
Hemmansägare (5)	Vågmästaren
Handlanden (4)	Contraktsprosten
Skomakarmästare (3)	Stenarbetaren
Kvarnägaren (3)	Kronolänsman
Åboen (3)	Ingenjören
Dottern (2)	Lantarbetaren
Skräddaremästaren (2)	Lärarinnan
Kantorn (2)	Husägaren
Nämndeman (2)	Tvättmästare
Målaremästare (2)	Förmännen
Entreprenör (2)	Skomakare
Fabrikören (2)	Toffelmakare
Förvaltare (2)	Jungfrun
Fiskaren (2)	Ladufogden
Mjölnaren	Distriktsbarnmorskan
Sonen	Kyrkovärd
Folkskolläraren	Slagtaremästaren
Löjtnant	Skogvaktaren
Trädgårdsmästaren	Sadelmakarmästaren
Auktionförrättaren	Enkan
Stationskarlen	Prokuristen
Lantmästare	Friherrinnan
Disponent	Civilingenjör

Kyrkogårdens kulturhistoriska och biologiska värden

Kulturhistoriska värden

Stehags kyrka och kyrkogård har haft en central betydelse för folket i socknen åtminstone sedan tidig medeltid då kyrkan byggdes. Platsen har dock en ännu längre historia av mänsklig närvaro, Det visar rikliga fynd i trakten kring Stehag från framförallt sten- och järnålder. Även om flera gårdar flyttats ut ur byn vid skiftena finns delar av byns äldre struktur kvar med den medeltida kyrkan, prästgården och Klockaregården kvar på sina ursprungliga lägen på den gamla bytomten. Det ger platsen en historisk kontinuitet.

Kyrkogården som varit i bruk sedan kyrkan byggdes och som fortfarande används som urngravplats har stor betydelse för både byns och socknens historia. Därför har den liksom alla de kvarvarande äldre gravanordningarna där både ett *lokallistoriskt* och *pedagogiskt värde*. Den samling av romanska gravvårdar som finns på kyrkogården har ett särskilt högt *kulturhistoriskt värde*.

Begravningsplatsen som anlades strax före 1800-talets mitt visar upp en kombination av ett friare, parkliknande formspråk tillsammans med partier med en tydlig struktur av symmetriskt ordnade kvarter med grusgångar och grustäckta gravplatser omgivna av buxbomshäckar. Det senare var ett formspråk som hade sin början vid 1800-talets mitt. Till skillnad från flera andra kyrkogårdar och begravningsplatser där skötseln har förenklats genom att merparten av gravplatserna har lagts om till gräs och omgärdningar tagits bort, har 1800-talsstrukturen till stora delar bevarats på begravningsplatsen i Stehag. Även om en del gravplatser genom åren har lagts om från grus till gräs finns det fortfarande ett stort och dominerande inslag av grustäckta gravplatser med välskötta gravhäckar av buxbom. På många

gravplatser finns också planteringar av vintergröna buskar, planteringsramar av sten eller buxbom och en rik variation av blommande perenner Sammantaget bidrar detta till begravningsplatsens *miljöskapande värde*, *åldersvärde* och *arkitekturhistoriska värde*.

På kyrkogården men framförallt på begravningsplatsen finns ett galleri av gravvårdar och gravplatser från olika tidsperioder som präglas av olika tidstypiska material och formspråk. Några gravvårdar är från tiden innan den industriella tillverkningen satte igång på allvar en bit in på 1900-talet och flera gravvårdar och gravplatser har därför *konstnärliga* och *hantverksmässiga värden*. Det finns också flera gravvårdar som har en formgivning som är tidstypisk och som därför kan tillskrivas *arkitekturhistoriska värden*.

Kyrkogård och begravningsplats – värdefulla helhetsmiljöer

Det är inte enbart de äldsta eller mest konst- och hantverksmässigt tilltalande gravvårdarna som är värdefulla. Det är minst lika viktigt att uppmärksamma såväl små oansenliga gravvårdar som sentida stilar och ideal. En återlämnad gravvård från 1950-talet kan tyckas inte vara tillräckligt ålderdomlig, och inte lika intressant att bevara som en kalkstensvård, rest under 1800-talet men kan även den tillskrivas värden. Man ska inte heller glömma att även de yngre gravvårdarna kommer att ha ett åldersvärde i en framtid och då berättar en historia om vår egen nutid.

Det viktiga är sammanfattningsvis att mångfalden av gravplatser- och vårdar bevaras för att kunna tydliggöra olika tiders samhällsstrukturer, stilideal och värderingar.

I Bilaga 1 redovisas och värderas ett urval av kulturhistoriskt intressanta gravplatser- och vårdar på

Stehags kyrkogård och begravningsplats. Viktigt att tänka på är att detta är ett urval som representerar något av den mångfald som finns på kyrkogården och begravningsplatsen i Stehag idag. Alla gravplatser- och gravvårdar kan tillskrivas någon form av värde och bildar tillsammans den värdefulla helhetsmiljö som kyrkogården och begravningsplatsen utgör.

Social- och samhällshistoriska värden

I Stehags sockens historia ryms säkert många människooöden. Vissa är representerade med gravplatser och gravvårdar som vittnar om personernas ställning i samhället. Andra antyder berättelser om alltför tidig död och andra familjetragedier. Dessa gravplatser kan ha både *personhistoriska* och *lokallistoriska värden*. Andra gravvårdar har också en viktig roll i berättelsen om socknen och dess historia. Inskriptioner med titlar som lantbrukare, hemmansägare och åbo berättar om en lång jordbrukstradition och rymmer stora *samhällshistoriska värden*. Det gör även titlar med koppling till socknens olika hantverkare och tjänstemän. Andra människooöden representeras av anonyma vårdar, eller finns kanske inte alls synligt representerade. Men det som inte syns berättar också något om dåtiden. Ett tydligt exempel på detta är få kvinnliga gravplatser och inskriptioner med kvinnliga yrkestitlar vilket berättar något om kvinnans ställning i samhället genom historien. Därmed saknas till exempel en tydlighet när det gäller kvinnornas faktiska roll och inflytande som nyckelpersoner i driften av gårdar och hushåll. Även människor med lägre social ställning kan sakna representation. Kvinnliga gravplatser och yrkestitlar, äldre enkla vårdar och titlar som jungfrun, stenarbetaren, lantarbetaren har därför höga *socialhistoriska värden*.

Biologiska värden

Jämfört med den utpräglade slättbygden bara några kilometer i sydväst ligger Stehags kyrkby i en småkuperad och mer småskalig odlingsbygd. Här är åkrarna mindre och inslaget av trädmiljöer som dungar och alléer liksom av permanenta gräsmarker och vattenmiljöer större än i slättbygden. Både kyrkogården och begravningsplatsen bidrar till landskapets gröna värden. Framförallt gäller det de äldre träden. De allra högsta biologiska värdena på båda platserna är knutna till ett flertal gamla och grova ädellövträd. Ask, bok och skogslönn är de vanligast förekommande. I den nationella databasen ”Trädportalen” är 19 träd på kyrkogården och 24 på begravningsplatsen registrerade via inventeringar som Länsstyrelsen genomförde under 2008. Trädportalen drivs av Artdatabanken. Syftet är att samla och tillgängliggöra uppgifter om biologiskt och kulturhistoriskt värdefulla träd i landet. Några av de registrerade träden i Stehag finns inte längre samtidigt som andra idag uppfyller kraven för att kunna registreras i databasen.

De äldre träden är särskilt viktiga för artrikedomen av insekter svampar, mossor och lavar. I flera av dem finns också håligheter där speciella och ofta sällsynta insekter kan leva. På flera av träden växer de naturvårdsintressanta lavarna kyrkogårdslav och allélav liksom guldlockmossa. På kyrkogården men framförallt på begravningsplatsen finns utöver träden planteringar av buskar, buxbomshäckar och blommande växter som tillsammans med permanenta gräs- och grusytor även dem är mycket betydelsefulla för den biologiska mångfalden. Till de värdefulla naturmiljöerna hör också begravningsplatsens och kyrkogårdens stödmurar. Viktiga växtplatser för mossor och lavar och med livsrum för små och stora djur.

Mäktiga bokar i de centrala delarna av begravningsplatsen.

Guldlockmossa på en av kyrkogårdens lönnar.

Blommande växter är viktiga för både insekter och fåglar.

En högstubbe som har sparats efter en död jätteask står kvar för mångfalden vid kyrkogårdens parkeringsplats.